

УДК 373.01

ОСНОВИ ПРОЄКТУВАННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Гагарін Микола, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.
ORCID: 0000-0002-4773-3303
E-mail: nikua08@rambler.ru

У статті висвітлено сутність поняття «виховна система закладу загальної середньої освіти», «проєктування виховної системи», проаналізовано основи проєктування виховних систем.

Метою статті є визначення та аналіз основ проєктування виховної системи закладу загальної середньої освіти. У статті схарактеризовано підходи (аксіологічний, особистісно-розвивальний, системний, детерміністський, синергетичний, формаційний, парадигмальний) та чинники, що визначають загальні основи проєктування виховних систем.

Ключові слова: система, виховна система, виховна система закладу загальної середньої освіти, проєкт, проєктування, педагогічне проєктування, проєктування виховної системи, основи проєктування виховної системи.

FUNDAMENTALS OF DESIGNING THE EDUCATIONAL SYSTEM OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Нaharin Mykola, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.
ORCID: 0000-0002-4773-3303
E-mail: nikua08@rambler.ru

The article highlights the essence of the concept “educational system”, “projecting of educational system”; fundamentals of designing the educational system of a general secondary education institution are analyzed.

The purpose of the article is to identify and analyze fundamentals of designing the educational system of a general secondary education institution.

The educational system of a general secondary education institution is defined as a complex of interrelated and interdependent basic components (educational goal, concept, tasks, subjects (pupils, teachers, parents), living space (system-forming activity, communication, relations, management, self-government, interaction), which is a complete socio-pedagogical structure, and in the process of its functioning and development of its formation provides self-realization of the individual, his life realization in physical, mental, social and spiritual spheres.

Designing the educational system of a general secondary education institution is interpreted as the purposeful determination of the subjects of pedagogical interaction life program, all components of which are interconnected, form a coherent structure, and ensure the achievement of the defined goals and objectives of education.

The reliability of the research is ensured by a set of the methods used, in particular, theoretical analysis of philosophical, pedagogical literature, comparison, systematization, generalization of the information.

Research material can be used in the design and development of the educational system. Further research requires a study of domestic and foreign experience in this area.

Keywords: system, educational system, educational system of general secondary education institution, project, designing, pedagogical design, educational system design, fundamentals of educational system design.

Особистісно-орієнтований процес виховання зумовлює потребу в проєктуванні дієвих виховних систем закладів загальної середньої освіти.

Згідно з програмою «Нова українська школа» у поступі до цінностей, нова парадигма виховання визначає дитину як суб'єкт і мету виховання, спрямовує на усвідомлення виховання як соціально-педагогічного явища, зростання виховного потенціалу освітнього середовища та проєктування цілісного виховного простору закладу освіти [12, с. 3].

На думку А. Макаренка, «добре в людині завжди доводиться проєктувати і педагог зобов'язаний це робити» [7, с. 134].

Ціннісні аспекти проєктування інноваційних педагогічних систем досліджує В. Докучаєва; особливості проєктування виховної діяльності класу висвітлено в працях С. Прищепи; науковець О. Кравцов розглядає проєктування на засадах полікритеріального підходу до педагогічної дійсності.

Проблематику становлення та розвитку виховних систем досліджували Л. Новикова, В. Оржеховська, Є. Степанов, Т. Федорченко та ін. Однак, необхідно здійснити дослідження основ проєктування сучасних виховних систем.

Мета статті полягає у визначенні та аналізі основ проєктування виховної системи закладу загальної середньої освіти.

Виховна система закладу загальної середньої освіти є комплексом взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, концепція, завдання, суб'єкти (учні, педагоги, батьки), життєвий простір (*системоутворююча діяльність, спілкування, відносини, управління, самоуправління, взаємодія*), що становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення у фізичній, психічній, соціальній і духовній сферах.

У дослідженнях Є. Степанова розглядається персоніфікована система виховання як одна з різновидів виховних систем, основу (ядро) якої становить одна чи декілька спільнот людей, їх ідей, стосунків, дій, що спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку конкретної особистості як суб'єкта саморозвитку, індивідуальної та спільної діяльності (життєдіяльності) [13, с. 16].

Таким чином, як стверджував К. Вентцель, педагог має докласти максимум зусиль, щоб віднайти систему виховання, що може і повинна бути застосована до конкретної дитини: скільки існує учнів – така ж кількість існує виховних систем [1].

Науковець О. Кравцов розглядає виховну систему в контексті системного проєктування та визначає її (систему) як цілісний соціально-педагогічний організм, що виникає в результаті взаємодії суб'єктів виховного процесу (учнів, педагогів, батьків) та вирізняється інтегративними характеристиками: спосіб життя шкільного колективу, його єдине часове та ціннісно-орієнтаційне поле [6, с. 16].

Відповідно, як стверджував А. Макаренко, «...коли ви бачите перед собою вихованця – хлопчика чи дівчинку, ви повинні проєктувати більше ніж здається для ока. І це завжди правильно. Як добрий мисливець, роблячи постріл у ціль, що рухається, бере далеко вперед, так і педагог у своїй виховній справі повинен брати далеко вперед, багато вимагати від людини і страшенно поважати її, хоча за зовнішніми ознаками, може, ця людина і не заслуговує поваги» [7, с. 81].

Загалом, педагогічне проєктування – феномен, що виник як результат взаємодії

новітніх тенденцій у розвитку педагогічної теорії та інноваційної практики. Наукове поняття «проект» (від латинського «*pro*» – наперед і «*jacere*» – кидати) тлумачиться як викинутий, виставлений наперед; план дій, задум. Імпонує трактування терміну «проект» у дослідженнях О. Коберника, як прототипу, ідеального образу імовірного або можливого об'єкту, а проектування – як створення ідеального опису майбутнього об'єкту, що передувє його реалізації [4].

Науковець В. Киричук розглядає психолого-педагогічне проектування розвитку особистості учня як складну, багаторівневу, ієрархічну систему, що містить сукупність психолого-педагогічних технологій, взаємопов'язаних між собою і розкриває послідовність та характер взаємодії учасників освітнього процесу. Означена система проектування містить наступні складові: соціальну (відповідає сучасним умовам виховання та вимогам суспільства), психолого-педагогічну (розробляється для конкретного закладу загальної середньої освіти на рівні класних колективів та відображає основні напрями діяльності), особистісну (передбачає розробку проекту розвитку окремої особистості [3, с. 93–94].

У працях О. Коберника педагогічне проектування визначено як цілеспрямоване творче попереднє визначення і конструювання програми сумісної діяльності суб'єктів педагогічного процесу та її подальшої реалізації, спрямованої на забезпечення особистісно-розвивального підходу у досягненні мети виховання [4].

Дослідник В. Докучаєва трактує проектування інноваційних педагогічних систем як вид інтелектуально-творчої (науково-дослідницької) діяльності суб'єкта спрямований на вивчення резервів освітнього (педагогічного) середовища та подальшого його перетворення, з метою створення інноваційної педагогічної системи [2, с. 20–21].

У дослідженнях С. Прищепи проектування виховної діяльності класного колективу тлумачиться як попереднє, цілеспрямоване визначення і творче моделювання виховної діяльності класу та її подальшої практичної реалізації, спрямованої на забезпечення формування особистісної активності підлітків [10].

Проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти розглядаємо як цілеспрямоване визначення програми життєдіяльності суб'єктів педагогічної взаємодії, всі компоненти якої взаємопов'язані між собою, складають цілісну структуру і забезпечують досягнення визначених цілей і задач виховання.

На наш погляд, проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти має базуватися на таких підходах:

– *аксіологічний підхід* забезпечує орієнтацію проекту виховної системи на всебічний розвиток особистості, сприяє формуванню ціннісного ставлення до себе, оточуючих і довкілля, забезпечує можливості для саморозвитку і самореалізації, виявляється в інтеріоризації суспільних цінностей, тобто перетворення їх у систему особистісних цінностей, засвоєнні соціальних норм і зразків поведінки, на які орієнтуються у власній життєдіяльності;

– *особистісно-розвивальний підхід* передбачає правильно організовану, різноманітну, активну особистісно значущу діяльність суб'єктів виховання, пріоритетом якої є орієнтація проекту виховної системи на фізичний, психічний, соціальний та духовний розвиток особистості учня з максимальним урахуванням його мотивів, потреб, цілей, здібностей і національних, статевих, вікових, індивідуально-

психологічних особливостей;

– *системний підхід* уможливорює здійснення проектування як складної системи, компоненти якої взаємодіють і зумовлюють цілісність означеного процесу, передбачають визначення мети, завдань, сутності, складових, структури; створення динамічного проєкту виховної системи;

– *детерміністський підхід*, завдяки якому проектування виховної системи трактується як поле реалізації певних явищ, що мають характер закономірностей;

– *синергетичний підхід* – застосовується для дослідження проектування виховної системи як багатовимірної системи відкритого типу, провідним принципом існування якої є самореалізація, що здійснюється в процесі постійної і активної взаємодії із зовнішнім середовищем;

– *формаційний підхід* – сприяє визначенню чинників, що зумовлюють генезу виховних систем;

– *парадигмальний підхід* – дає можливість простежити проектування виховної системи через сукупність світоглядних ідей, теоретико-методологічних підходів, нової стратегії освіти та парадигми виховання.

Проєктування виховної системи потребує, насамперед, створення її моделі за допомогою наукового моделювання. Загалом, виховна система може розглядатись як теоретична модель виховної системи, тобто належить до концептуальних (ідеальних) систем; водночас, виховна система, що створена та функціонує в конкретному закладі загальної середньої освіти з визначеним складом педагогів, учнів, всіх її учасників є реальною, відповідно – має соціальний характер та спільні ознаки з іншими соціальними системами: цілеспрямованість, цілісність, структурність, динамізм, взаємодія з середовищем та із системами нижчого і вищого порядку (освоєння суб'єктами системи соціального, предметного і природного середовища, що забезпечує ефективний виховний вплив на особистість).

У дослідженнях О. Коберника наголошується, що пізнавально-аналітичний етап моделювання виховної системи передбачає:

- визначення мети та завдань виховання;
- проведення психолого-педагогічного діагностування вихованості та розвитку учнів;
- прогнозування результатів виховної діяльності;
- обґрунтування педагогічних умов, за яких найбільш ефективно відбувається розвиток вихованців.

Конструктивний етап включає в себе основні напрями, види і форми життєдіяльності, засоби профілактичної та корекційної виховної роботи, методи і прийоми педагогічної взаємодії [5].

До особливостей виховної системи як об'єкту проєктування, на думку О. Кравцова, належать:

- унікальність – будь-яка виховна система не може претендувати на розповсюдження власного досвіду на всю сферу освіти;
- детермінованість соціокультурним середовищем;
- залежність напрямів розвитку виховної системи від результатів парадигмального, цивілізаційного та культурного самовизначення;
- нерозробленість теоретичних та методичних основ проєктування виховної

системи;

- складність як об'єкта проектування, обумовлена широким спектром варіантів при визначенні елементів і параметрів виховної системи, що підлягають проектуванню;
- варіативність шляхів, способів і темпів розвитку виховних систем;
- колективний характер, котрий вимагає додаткових зусиль для узгодження дій і поглядів учасників даного процесу [6, с. 15].

До чинників, що визначають основи проектування виховної системи належать:

- мета, завдання, концепція виховної системи;
- своєрідність та специфіка закладу загальної середньої освіти (структура, організація життєдіяльності);
- середовище та взаємодія виховної системи з середовищем;
- традиції, інновації;
- забезпеченість ресурсами;
- учасники виховної системи (учні, педагоги, батьки);
- інтереси і потреби вихованців, рівень вихованості учнів.

Отже, проектування виховної системи закладу загальної середньої освіти, що здійснюється на основі виокремлених чинників та підходів (*аксіологічний, особистісно-розвивальний, системний, детерміністський, синергетичний, формаційний, парадигмальний*) уможливорює досягнення завдань сучасного виховного процесу.

Перспективами подальших розвідок щодо даної проблематики є дослідження основних етапів педагогічного проектування сучасних виховних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вентцель К. Н. Нравственное воспитание и свобода. *Свободное воспитание*. 1992. № 1. С. 6–11.
2. Докучаева В. В. Теоретико-методологічні засади проектування інноваційних педагогічних систем: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2007. 46 с.
3. Киричук В. О. Педагогічне проектування як основа управління розвитком особистості учня. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 8–9. С. 90–95.
4. Коберник О. М. Сутнісна характеристика проектування педагогічного процесу. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2012. Ч. 2. С. 101–109.
5. Коберник О. М. Теоретико-методичні засади моделювання виховної системи школи. *Педагогічний альманах*. 2015. № 25. С. 16–23.
6. Кравцов А. О. Проектирование воспитательной системы школы в контексте поликритериального подхода к анализу педагогической действительности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Санкт-Петербург, 2003. 26 с.
7. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу. Київ, 1954. Т. 5. 382 с.
8. Новикова Л. И. Воспитание как педагогическая категория. *Педагогика*. 2000. № 6. С. 32–33.
9. Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. Технології розбудови виховної системи загальноосвітнього навчального закладу. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 172 с.
10. Прищеп С. М. Проектування виховної діяльності класного колективу: метод. посібник. Умань: ПП Жовтий, 2014. 66 с.
11. Провідництво в освіті. Від ідеї до вічності: кол. монографія / за заг. ред. І. Т. Богданова. Київ: Освіта України, 2017. 368 с.
12. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.
13. Степанов Е. Н. Персонифицированная система воспитания ребенка: первоначальные представления. *Классный руководитель*. 2017. № 3. С. 5–17.

REFERENCES

1. Ventcel, K. N. (1992). Nравственное воспитание i svoboda [Moral education and freedom]. *Svobodnoe vospitanie*. 1, 6–11 [in Russian].
2. Dokuchaieva, V. V. (2007). Teoretyko-metodolohichni zasady proektuvannia innovatsiinykh pedahohichnykh system. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].
3. Kyrychuk, V. O. (2013). Pedahohichne proektuvannia yak osnova upravlinnia rozvytkom osobystosti uchnia [Pedagogical design as a basis for pupil development management]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. 8–9, 90–95 [in Ukrainian].
4. Kobernyk, O. M. (2012). Sutnisna kharakterystyka proektuvannia pedahohichnoho protsesu [Essential characteristic of pedagogical process design]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. 2, 101–109 [in Ukrainian].
5. Kobernyk, O. M. (2015). Teoretyko-metodychni zasady modeliuвання vykhovnoi systemy shkoly [Theoretical and methodological principles of modeling the educational system of the school]. *Pedahohichniy almanakh*. 25, 16–23 [in Ukrainian].
6. Kravcov, A. O. (2003). Proektirovanie vospitatel'noj systemy shkoly v kontekste polikriterial'nogo podhoda k analizu pedagogicheskoy dejstvitel'nosti. *Extended abstract of candidate's thesis*. Sankt-Peterburg [in Russian].
7. Makarenko, A. S. (1954). *Metodyka orhanizatsii vykhovnoho protsesu*. Kyiv, Vol. 5 [in Ukrainian].
8. Novikova, L. I. (2000). Vospitanie kak pedagogicheskaja kategorija. *Pedagogika*, 6, 32–33 [in Russian].
9. Orzhekhovska, V. M., Fedorchenko, T. Ye. (2014). *Tekhnolohii rozbudovy vykhovnoi systemy zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu*. Kirovohrad: Imeks-LTD [in Ukrainian].
10. Pryshchepa, S. M. (2014). *Proektuvannia vykhovnoi diialnosti klasnoho kolektyvu*. Uman [in Ukrainian].
11. Providnytstvo v osviti. Vid idei do vichnosti. (2017). I. T. Bohdanova (Ed.). Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
12. Prohrama «Nova ukrainska shkola» u postupi do tsinnosti. (2018). Kyiv [in Ukrainian].
13. Stepanov, E. N. (2017). Personificirovannaja sistema vospitanija rebenka: pervonachal'nye predstavlenija. *Klassnyj rukovoditel'*, 3, 5–17 [in Russian].